

Тарарак Н.Г.

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ» СТУДЕНТІВ ВНЗ МИСТЕЦЬКОГО ПРОФІЛЮ (КІНЕЦЬ ХХ–ХХІ СТ.)

У статті відображено те, що нова сучасна реальність трансформується на нові установки і ціннісні орієнтації переважно молодого покоління. Позиціювання себе, як молододі людиною, почало докорінно змінюватися від образу пасивного споживача або байдужого спостерігача у бік діяльної особистості, яка хвилюється за єдність свого народу та майбутнє своєї країни. Проте старше покоління сьогодні, фундаментальні цінності якого склалися за радянських часів, зазнає болісну зневіру, що змушує інвентаризувати старі моральні принципи задля оновлення власних ціннісних орієнтирів.

Кінець ХХ століття відзначився в історії як перехідний період, коли на зміну радянській тоталітарній державі з догматично прописаними орієнтирами та цінностями прийшов час переорієнтації на дійсно демократичні цінності, які, на жаль, в 90-х рр. ХХ століття тільки декларувалися. Насправді довгий час цінувалося вміння швидко пристосуватися, раптово відмовитися від сталих переконань на користь матеріального благополуччя. Такий егоцентризм, спрямованість на власні потреби, відбувався за рахунок байдужості до цінностей загальнолюдського, альтруїстичного, духовного характеру.

Ключові слова: *цінність, ціннісні орієнтації, мистецький профіль, вищий навчальний заклад.*

Тарарак Н. Г. Формирование ценностных ориентаций студентов художественного профиля (конец ХХ–ХХІ ст.). В статье отражено то, что новая современная реальность

трансформируется в новые установки и ценностные ориентации преимущественно молодого поколения. Позиционирование себя, как молодого человека, начало в корне меняться от образа пассивного потребителя или равнодушного наблюдателя в сторону деятельной личности, которая волнуется за единство своего народа и будущее своей страны. Однако старшее поколение сегодня, фундаментальные ценности которого сложились в советское время, испытывает мучительное уныние, которое заставляет инвентаризировать старые моральные принципы для обновления собственных ценностных ориентиров.

Конец XX века отметился в истории как переходный период, когда на смену советскому тоталитарному государству с догматически прописанными ориентирами и ценностями пришло время переориентации на действительно демократические ценности, которые, к сожалению, в 90-х гг. XX века только декларировались. На самом деле долгое время ценилось умение быстро приспособиться, внезапно отказаться от устоявшихся убеждений в пользу материального благополучия. Такой эгоцентризм, направленность на собственные нужды, происходил за счет безразличия к ценностям общечеловеческого, альтруистического, духовного характера.

Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, художественный профиль, высшее учебное заведение.

Tararak N. H. Value Orientations Formation of the Students of Higher art Educational Institutions (the end of the XXTH – XXITH Centuries). The article reflects the fact that the new modern reality is being transformed according to the young generation's new beliefs and value orientations. A young person's position is going away from the image of a passive consumer or an uninterested observer to being an active person who is worried about the native people's unity and the country's future. However, the older generation today, that has the fundamental values, developed in Soviet times, is disappointed; that makes people to rethink their old moral principles in order to update own value orientations.

The end of the XXth century became a transition period in history when the old Soviet totalitarian state with dogmatically prescribed orientations and values had been replaced by the period of truly democratic values, which, unfortunately, in the 90th years of the XXth had been being only declared. Actually, for a long time the ability to adjust quickly, suddenly to abandon well-established beliefs in favor of material well-being was appreciated. Such self-centeredness, the focus on own needs, was due to the indifference to universal, altruistic, spiritual values.

Keywords: *value, value orientations, artistic profile, high educational institution.*

Постановка проблеми. На тлі останніх десятирічь ХХ століття ламаються старі, але ще не утвердилися нові цінності та інтереси молодого покоління. Суспільство втратило ті духовні орієнтири, які допомагали людям в минулому в найтрагічніші сторінки історії.

Повертаючись до практичних завдань сучасної української педагогіки, О. Вишневський зазначає, що «серйозної роботи з навчання і прищеплення нашим дітям громадянських вартостей в офіційній освіті ще й не розпочато. За цих умов наша молодь досягає ці вартості стихійно, здебільшого шляхом спостережень за практичним життям, з випадкових розмов, із закордонних фільмів тощо. Складність громадянського виховання поглиблюється тим, що деякі із засад демократії і тепер – в умовах начебто «демократичного ладу» – зазнають наруги, нехтування, а відтак і використовуються з метою реставрації тоталітаризму і шовінізму. Дискредитація демократії здійснюється, на жаль, у судочинстві, в охороні громадського порядку, у сфері привласнення матеріальних благ тощо. Не готові до громадянського виховання і наші вчителі та батьки [7, с. 166].

Важливо зазначити, що процес руйнування старої системи цінностей, відлік якого починається з часів «розбудови», що передувала розпаду Радянського Союзу, без заміни на нову є джерелом безлічі соціально-культурних проблем. Так, привертають увагу результати загальнодержавного опитування «Молодь України в нових умовах соціальної диференціації», яке було проведено вченими

інституту соціології НАНУ та УкрНДІ проблем молоді (Український інститут соціальних досліджень) ще наприкінці 90-х рр. XX століття. Дані дозволяють зрозуміти представлення різних категорій української молоді про життєвий успіх, очікувану допомогу і можливі бар'єри на шляху до успіху, а також певні стратегії його реалізації [1, с. 42-43].

Наприкінці XX століття в Україні вже сформувався прошарок молодих людей, які серед здобутків вітчизняних реформ особливо виділяли свободу економічної діяльності. Це дає підставу говорити про те, що змінені «соціально-економічні умови все більшою мірою підштовхують молодих людей до самостійності, до надії на власні сили, до готовності активного творення свого життя і щастя. У той же час розвиток цих нових якостей змінює ціннісні орієнтації молоді, робить стабільними егоцентричні установки, молоді люди стають все більш прагматичними і стриманими в прояві духовності» [13, с. 124-126].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На виключній ролі мистецтва у формуванні ціннісних орієнтирів молодого покоління акцентували у своїх дослідженнях знані українські науковці – педагоги В. Бутенко, О.Вишневський, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Пономарьова, О. Рудницька, Г. Шевченко, О. Щолокова та інші. Так, на думку О. Вишневського, «мистецтво є однією з форм втілення цінностей, а тому виступає як самодостатній чинник виховання» [7, с. 307]. Зазначмо, що протягом першого десятиріччя XXI набирав обертів розвиток педагогіки мистецтва, основоположником якої справедливо вважається О. Рудницька. В руслі гуманістичної педагогічної парадигми високе мистецтво набуває значення світла «істини, добра, сповнене багатовіковим досвідом, що містить потенціал духовного звеличення особистості, спрямування її до досягнення духовної краси й моральної сили людини, заглиблення до таємниць духовної творчості, до усвідомлення сенсу буття». Г. Падалка підкреслює, що «основу мистецтва складають твори, у яких людське життя трактується як вища цінність».

Метою статті є вивчення специфіки формування ціннісних орієнтацій студентів вищих навчальних закладах мистецького профілю у зазначений період.

Виклад основного матеріалу. У ході організації навчально-виховного процесу зі студентами необхідно створювати усі умови для того, щоб цінність, яка ними суб'єктивується, високо ними цінувалася, адже тільки таким шляхом вона переходить у потребу та складає для них інтерес. Якщо ж у студентів не сформоване позитивне ставлення до цінностей, то в них не виникає бажання засвоювати їх. Крім того, незацікавлене ставлення до навчального матеріалу спричинить низьку проблем навчально-пізнавального процесу загалом. Тому процес ціннісного становлення майбутнього фахівця в ході професійно-педагогічної підготовки – це цілеспрямований, систематичний рух через пізнання, ціннісне осмислення й оцінку до творчого перетворення знань, формування здатності до постійного саморозвитку і самовдосконалення, а сформовані ціннісні орієнтації будуть визначати ціннісне ставлення особистості до діяльності, зокрема до майбутньої педагогічної.

На цьому тлі слід акцентувати формування системи «ціннісних орієнтацій» педагога в процесі педагогічної діяльності. За словами Н. Чернухи, в історико-педагогічному контексті вищої педагогічної освіти ХХІ ст. діяльність педагогів, учених та їхня орієнтація на діалоговий стиль викладання розглядають як педагогічний факт та об'єкт сучасного науково теоретичного осмислення [16, с. 29].

Особливий вплив на формування ціннісних орієнтацій чинить навчальне середовище. Упродовж усієї історії існування людини представники старшого покоління прагнули кращого життя для своїх потомків, для чого вони намагалися передати їм свій досвід, культурні навички та знання. Використання родиною або педагогами різних шляхів до процесу навчально-виховної діяльності по-різному визначало пріоритети духовного та матеріального. Згідно з вищевикладеним, формування ціннісних орієнтацій студентів у «навчальному середовищі» набуває додаткових характеристик, які зумовлені сутністю самого поняття «навчальне середовище», що є опосередко-

ваним самою метою освіти – передати накопичений людством досвід та знання через взаємний контакт учасників навчального процесу, викладача і студента.

Необхідно створювати спеціальні педагогічні умови із урахуванням індивідуальних особливостей педагога, його досвіду та вміння організувати процес ціннісної педагогічної взаємодії зі студентами. Доцільність створення таких педагогічних умов зумовлена потребою у ході навчального процесу переведення зовнішніх впливів на особистість у внутрішню, особистісну позицію. Адже кожен студент має власний індивідуальний об'єм набутого асоціативного досвіду, умінь і навичок творчої діяльності тощо. Врахування цих чинників для створення засад успішного перебігу даного процесу і відображають внутрішні педагогічні умови:

1) створення позитивної емоційної атмосфери між викладачем і студентом на основі взаємоповаги, взаєморозуміння і діалогічного спілкування;

2) активізація самотійної творчо-пошукової діяльності студентів;

3) диференційований підхід до формування ціннісних орієнтацій, що враховує особистісний досвід спілкування студентів з творами мистецтва.

Таким чином, у ВНЗ мистецького профілю через організацію ціннісної педагогічної взаємодії важливо забезпечити одночасне опанування кожним студентом усіх блоків цінностей. Саме така організація навчально-виховного процесу, з одного боку, дозволить сформувати власну систему ціннісних орієнтирів не у вигляді наслідування певних догм, а самотійне набуття та засвоєння майбутнім фахівцем комплексу переконань та мотивів на особистісному рівні, а з іншого, буде гарантувати їх реалізацію у реальному житті у різнобарвних видозмінах.

Політичні, економічні й соціальні зміни «нового часу» вимагають докорінно інших підходів до змісту та форм організації вітчизняної вищої освіти, провідна мета якої сьогодні співвідноситься з формуванням низки компетентностей, необхідних для життє-

діяльності в мінливому, індивідуалізованому, високотехнологічному світі ХХІ століття.

Серед багатьох факторів, що диктують гостру необхідність оновлення системи вищої мистецької освіти, відзначається певна дисгармонія її компонентів – переважно в бік знанієвої складової на шкоду цілісного соціокультурного та духовного розвитку особистості.

Як влучно зазначає О. Вишневський, «магія впливу мистецтва в тому, що людина довіряє авторитету митця» [7, с. 307]. Продукт діяльності саме митця неминуче втілює та рефлектує у собі усю купу позитивних та негативних рис особистості його творця, що складають систему його ціннісних орієнтацій. «Людина сприймає мистецтво своїми почуттями і через нього розвиває їх. Дія мистецтва на людину не може бути «раціоналізованою», описаною технологічно. Вона утаємничена так само, як і дія релігії. Бо таємницею є людська душа, якою вони сприймаються» [7, с. 308]. Якщо радянський студент мистецького профілю був зорієнтований на прискорене набуття практичних навичок під керівництвом педагога в умовах затверджених партією та урядом художніх напрямів, закріпленої ними естетики, то студент сучасної України має не тільки швидко вбирати у себе нові знання, а й робити внутрішній вибір, адаптуватися до нових ринкових умов, самостійно розробляти інноваційні проекти, вирішувати професійні завдання, які потребують міждисциплінарної взаємодії.

У результаті проведеного аналізу освітньої практики за останні 10 – 20 років, дослідниця Н. Чернуха дійшла висновку, що «головним у сучасній гуманітарній освіті є цінність, яка побудована на людських відносинах як безперервний зв'язок поколінь, як збереження класичних культурних значень та створення нових, сучасних» [16, с. 28]. Утім, Н. Чернуха зауважує, що, оскільки цінності не передаються через знання, шлях їх засвоєння перебуває в площині емоційного досвіду, «адже повнота переживань кожного моменту життя, здатність задовольнятися ним відкривають людині багатогранність зв'язків зі світом, розвивають бажання міркувати про сенс життя як

про найвищу цінність, що, безперечно, найбільш вдало проходить саме в інтеграційній взаємодії, зокрема у вищій школі» [16, с. 29].

Отже, вирішальними стають ті знання, що позростають із мотивів, цілей, норм та ставлень, почуттів, тобто внутрішнього стрижня свідомості, відповідно до якого людина будує своє життя, завдяки якому відрізняється від високоточного, але бездушного робота. Стає очевидним, що українська економіка не буде в змозі швидко розвиватися, якщо молоде покоління спеціалістів буде зорієнтоване лише на індивідуальне збагачення та задоволення матеріальних потреб. За такі умови будуть й далі знижуватися якість товарів, добросовісність виконання завдань, повага до професіоналізму, творчості та бажання думати, прикладати власні зусилля. Як зазначає дослідниця Т. Борова, «за допомогою виокремлених Р. Рокічем цінностей можна побачити чітку картину як термінальних, так й інструментальних цінностей людини, що дозволить більш спрямовано працювати як з науково-педагогічним працівником, так і з студентами щодо професійного їх зростання, зрозуміло на різних кваліфікаційних рівнях. Проаналізувавши основні цінності студентів і викладачів можна приймати управлінські рішення щодо взаємодії викладача й студента та їх результативності у роботі та навчанні» [5].

Таким чином, на зламі століть «перед усіма соціальними інститутами постає важке завдання: визначити базові цінності, ідеали, норми, які слід покласти в основу формування духовного світу молоді людини, й шляхи, якими можна було б здійснити ці перетворення» [8].

Проте бажаність засвоєння й прийняття певних цінностей молоді людиною у демократичному суспільстві стикається з певними етичними проблемами, адже на цьому тлі з'являється питання «наскільки інші люди й суспільство в цілому мають моральне право виховувати. Формувати ... людину в дусі строго визначених моральних цінностей» [6, с. 38 – 44].

Кожне суспільство, кожен колектив, зокрема у професійному навчальному закладі, має неповторну унікальну ціннісно-орієнтаційну структуру, в якій відбивається у тому числі і професійні

особливості, і суб'єктні преференції кожного з її членів, і самобутність культури. Важливо також забезпечити у процесі освіти сформованість у студентів високого рівня особистісної культури, що надає їм можливість правильно оцінювати динамічні зміни в оточуючому середовищі крізь призму власних цінностей, адекватно на них реагувати, а головне – діяти в ньому, відчуючи персональну відповідальність за наслідки своїх дій і вчинків.

Так, проведений науковий пошук свідчить про те, що останнім часом педагогічна наука все частіше звертається до прогресивно-накопиченого досвіду гуманістично-орієнтованої взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу (роботи Є. Бондаревської, І. Лернера, А. Мудрик, М. Скаткіна та ін.) [2, 3, 4, 9, 10, 11, 12, 14, 15], де акцентується проблема формування системи цінностей студентської молоді.

Сучасна професійна освіта у результаті інтенсивного розвитку науки, поширенню інформаційних технологій усе більше зорієнтована на виконання соціального заказу, тобто на підготовку спеціалістів, які володіють технологіями для повноцінного виконання професійної діяльності. Але, при такому підході поза увагою залишається компонент освіти, який слугуватиме для формування професійних орієнтацій, спрямованих на реалізацію професійних завдань в їх ціннісному контексті. Особистісно-орієнтоване навчання уявляється втіленням гуманістичної філософії, психології та педагогіки, в центрі уваги якого постає особистість, відкрита до сприйняття усього нового, готова до розвитку та реалізації своїх можливостей, самоактуалізації. Згідно з такою освітньою парадигмою, особистість розвивається не за політичним чи суспільним заказом, а відповідно до природних здібностей, закладених в ній. Виходячи із такої особистісної орієнтації, в освітньому процесі обираються методи та засоби навчання та виховання, що створюють атмосферу довіри, співтворчості та самоактуалізації кожного з учасників.

Вирішення цієї проблеми полягає в переорієнтації педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу з «суб'єкт – об'єктних» стосунків на «суб'єкт – суб'єктні», що передбачають про-

дуктивне співробітництво педагога й студента на основі механізмів співпраці, міжособистісної взаємодії.

Проте зараз саме криза моральності, соціальна нестабільність, переоцінка цінності людського життя й багато іншого вимагає розробки нових механізмів саме ціннісної педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу у вищій мистецькій освіті, тому що лише особистість, яка буде адекватно сприймати навколишній світ, поважати гідність кожного члена суспільства, володіти комунікативними навичками, брати активну участь у розвитку суспільства, може сумлінно працювати та відповідально ставитися до розбудови своєї держави та формування духовності.

Так, пріоритетним завданням вітчизняних педагогів стало створення разом із студентами системи особистісно значущих перспектив. Дуже активно впливають на формування світогляду особистості студента різні молодіжні організації.

Важливість зростання ролі студентського самоврядування в структурі навчально-виховної діяльності цього вищого навчального закладу детермінується низкою чинників. *По-перше*, самоврядування в Україні має глибоке національне коріння, власні традиції в українській національній освітній системі, здобутки та певний досвід його організації.

По-друге, інтеграція України до Європейського співтовариства та перехід до ринкової економіки, безумовно, глибоко зачіпають усі складові освітньої галузі, вимагають її демократизації згідно до принципів Болонського процесу, коли студентство розглядається як партнер.

По-третьє, підсилення ролі студентів у навчально-виховному процесі як його активних учасників має важливе значення для розвитку демократичних відносин, розбудови правової держави та громадянського суспільства.

По-четверте, узагальнення і реконструкція активності студентів у громадському житті вищих навчальних закладів через висвітлення їх участі в діяльності різного роду молодіжних громадських організацій та органів студентського самоврядування дозволяє

формувати майбутню еліту нації, сприяє їх професійному зростанню як висококваліфікованих фахівців, формуванню в них якостей майбутніх керівників та організаторів трудових колективів, потенційних лідерів, дає їм перші навички управлінської діяльності, роботи з колективами. Це має важливе значення для кадрового забезпечення економічних і політичних реформ в Україні.

По-п'яте, опора на ініціативу, активну життєву позицію, європейські ціннісні орієнтації студентства є реальним показником цивілізованості суспільства, утвердження в ньому демократичних начал. Важливо чітко усвідомити, що успішна розбудова Української держави залежить від самосвідомості, самодостатності, незаангажованості, свободи мислення, наполегливої праці кожного молодого громадянина України.

Українська культурно-мистецька освіта є однією з небагатьох галузей, вільно конвертованих в європейському та світовому освітньому і професійному просторах. При виїзді за кордон, фахівці, які здобули художню освіту в українських мистецьких ВНЗ, відчують затребуваність в європейських університетах, консерваторіях, коледжах, мистецьких колективах.

Висновки. Вхідження України до Європейського освітнього простору зумовило оновлення змісту освіти, переведення його в площину гуманістичної філософії, яка передбачає індивідуалізацію навчального процесу, формування навичок інноваційної діяльності тощо, по-новому поставило питання формування ціннісних орієнтацій. Між тим, особливістю становлення вищої освіти в Україні є безпосередня зорієнтованість на ціннісність діалогу культур, нерозривний зв'язок із закладами культури (музеями, театрами, філармоніями тощо), формування системи ціннісних орієнтацій, заснованих на принципах гуманізму, загальнолюдських цінностей, що притаманні цілісному світу.

Для соціально-політичної ситуації у сучасному українському суспільстві притаманна зміна ідеологічних установок, що впливає на зміщення уявлень молодого покоління про добро, зло, справедливість, красу, а також національні цінності. Тому проблема форму-

вання ціннісних орієнтацій студентів набуває соціально-педагогічної значущості.

Розуміння цінностей і ціннісних орієнтацій у площині педагогіки полягає у розробці концепції формування ціннісного ставлення студентів до навколишньої дійсності через їх залучення до загальнолюдських, національних морально-естетичних цінностей на основі творів мистецтва, які є унікальним джерелом збереження духовно-моральних досягнень людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біленок О.А. Життєвий успіх очима молоді / О.А. Біленок // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 5. – С. 42-43.
2. Бондаревская Е. В. О повышении роли практических занятий в системе педагогической подготовки студентов педагогических вузов / Е. В. Бондаревская // Советская педагогика. – 1963. – № 10. – С. 76–83.
3. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 17–19.
4. Бондаревская Е. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. – М., Р. н/Дону, 1999. – 216 с.
5. Борова Т.А. Теоретичні і методичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу): дис. доктора пед. наук: спец. 13.00.06 «Теорія та методика управління освітою» / Т.А. Борова. – К., 2012. – 488 с.
6. Брушлинский А.В. Проблема субъекта в психологической науке / А.В. Брушлинский // Психологический журнал. – 1999. – № 5. – С. 38 – 44.
7. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки [Посіб. для студ. вищих навчальних закладів] / О. Вишневський – Дрогобич: Коло, 2006. – 326 с.

8. Леви В. Л. Искусство быть другим / В. Л. Леви. – М.: Торобоан, 2010. – 384 с.
9. Леонтьев Д. А. Шанс для творчества. Конфликты и стратегии их решения / Д. А. Леонтьев // Конфликт в конструктивной психологии: тезисы докл. на II науч.-практ. конференции по конструктивной психологии. – Красноярск, 1990. – 7–10 июня. – С. 21–45.
10. Лернер И. Я. О построении логики дидактического исследования / И. Я. Лернер // Советская педагогика. – 1970. – № 5. – С. 106–119.
11. Лернер И. Я. Проблемное обучение / И. Я. Лернер. – М.: Знание, 1974. – 64 с.
12. Михаськова М.А. Формування фахової компетентності майбутнього вчителя музики: Дис... канд. пед. наук за спец. 13.00.02 – теорія та методика навчання / М. А. Михаськова. – Н.: Ніжинський держ. педагогічний ун-т ім. М. Гоголя, 2007. – 19 с.
13. Молдавская Н. Д. Литературное развитие школьников в процессе обучения / Н. Д. Молдавская. – М.: Просвещение, 1976. – 164 с.
14. Мудрик А. В. Введение в социальную педагогику / А. В. Мудрик. – М.: Ин-т практической психологии, 1997. – 412 с.
15. Скаткин М. Н. О видах обучения / М. Н. Скаткин. – 1973. – № 11. – С. 23–28.
16. Чернуха Н. М. До питань інтеграції в сучасній освіті / Н.М. Чернуха // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2012. – № 3. – С. 27-31.